

Voorwoord

Dit nummer van Groniek is gewijd aan de Russische ‘intelligentsia’. Dat is iets anders dan ‘laag van mensen met een hogere opleiding’, de intellectuelen. Het woord wordt gebruikt om intellectuelen aan te duiden in een situatie waarin zij niet in staat zijn hun kennis, talent, energie en ambitie in de maatschappelijke praktijk aan te wenden. Het is per definitie een kleine groep van niet in de maatschappij geïntegreerde schrijvers, denkers en kunstenaars. De voorwaarden voor het ontstaan van zo’n groep zijn het bestaan van een autoritair regime waarmee de intelligentsia zich niet kan of wil vereenzelvigen (al kan de mate van concrete weerstand verschillen) en het ontbreken van een mogelijkheid om zich de spreekbuis te maken van de concrete belangen van een of andere sociaal-economische groep. In die zin is de Russische intelligentsia wel vergeleken met de Duitse intellectuelen rond 1800.

De ‘educated public’ die in Rusland in het leven is geroepen door de hervormingen van Peter de Grote is dus niet altijd een intelligentsia geweest. In de achttiende eeuw steunden de ontwikkelde lieden vrijwel zonder uitzondering het verlichtingsproject van de staat en vereenzelvigden zich met zijn belang. Pas na de mislukte Dekabristen-opstand van 1825, tijdens de regeringsperiode van Nikolaas I (1825-1855), ontstond de intelligentsia in de eigenlijke zin van het woord. Daartoe behoren dan nog praktisch uitsluitend edelen, hoewel er beroemde niet-adellijke uitzonderingen zijn. Na 1855 begon langzaam een instroom van niet-adellijken, hoewel dat pas rond 1870 enigszins merkbaar werd.

Het belangrijkste kritiekpunt van de Russische intelligentsia op de overheid betrof de onrechtvaardige situatie van de boeren. De intelligentsia maakte zich dus tot spreekbuis van een groep waartoe zij niet behoorde, door wie ze niet gestuurd was en waarmee ze nauwelijks contact had. De ‘gang naar het volk’ van 1873-1874 mislukte jammerlijk omdat de boeren de radicale intelligentsia met hun opruiende praat meteen bij de politie aangaven. De altijd al aanwezige utopische onderstroom in het denken van de intelligentsia werd na deze traumatische ervaring alleen maar sterker.

Gezien het feit dat de bezigheden van de intelligentsia voornamelijk beperkt bleven tot literatuur, wetenschap en publicistiek is het niet verwonderlijk dat aan de rol van literatuur in het maatschappelijk leven een overdreven belang werd toegeschreven. De Russische intelligentsia heeft altijd de ontwikkeling en het cultiveren van het geestelijk leven hoog in het

vaandel gehad en veel waarde gehecht aan het tot laat in de nacht heftig discussiëren over de laatste ontwikkelingen op dit gebied.

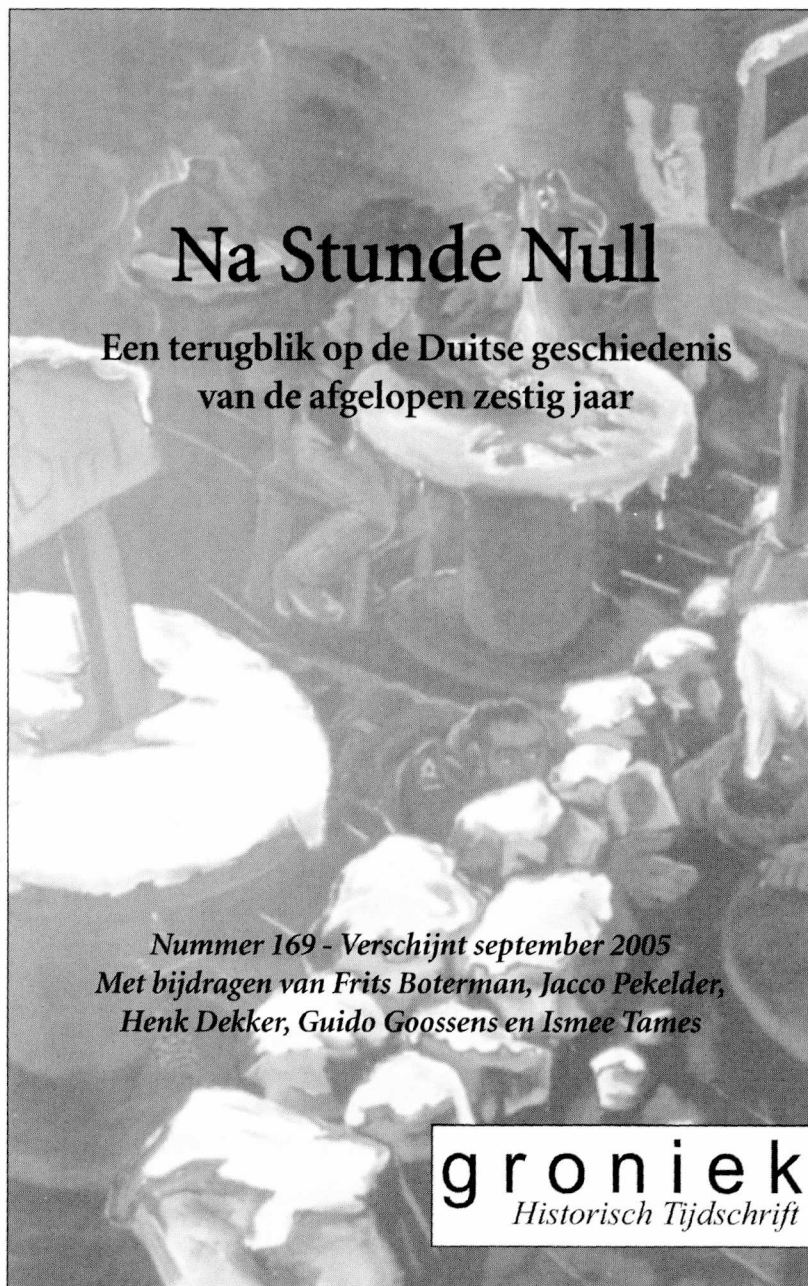
Rond 1910 vond een proces van zelfreflectie plaats: vooraanstaande leden van de intelligentsia publiceerden in 1909 een bundel artikelen, 'Mijlpalen', waarin de eigen ineffectiviteit, het utopisme en de radicaliteit werden bekritiseerd. In de periode van 1905-1917 begonnen er steeds meer mogelijkheden te ontstaan voor intellectuelen om praktisch aan de slag te gaan; langzamerhand begint de intelligentsia in eigenlijke zin dan ook op te lossen. Na 1917 was de situatie zo totaal veranderd dat het geen zin meer heeft om over 'intelligentsia' te spreken, al leken de dissidenten van de jaren 1960-1980 er enigszins op wat betreft hun kritische houding en hun geïsoleerdheid. Maar zij missen weer de utopische inslag van de negentiende eeuw.

De bijdragen in dit nummer hopen een dieper inzicht in het interessante fenomeen te bieden. In het eerste artikel geeft Emmanuel Waegemans introduceert de Russische intelligentsia door de oorsprong en ontwikkeling van zowel de groep als de term in de maatschappelijke context van het negentiende-eeuwse Rusland te plaatsen. Vervolgens staat Sander Brouwer stil bij het werk *Wat te doen?* van één van de nieuwe niet-adellijke intelligentsia, Tsjernysjevski. Hij beschrijft waarom dit boek zo populair was in het Rusland van de tweede helft van de negentiende eeuw en welke rol het in het opkomende nihilisme gespeeld heeft. In het derde artikel geeft David Jackson een interpretatie van Ilja Repins schilderij *They did not expect him* (1884), dat de dramatische terugkeer van een Russische revolutionair in een huiselijk tafereel verbeeldt. Hij probeert de bedoeling van de schilder te duiden en staat ook stil bij de receptie van dit controversiële schilderij in Rusland. Ellen Rutten vestigt in haar artikel de aandacht op het toneelstuk *Noodlotslied* van Aleksandr Blok, waarin hij de verhouding tussen intelligentsia, staat en volk als een liefdesintrige voorstelt. Zij bepleit meer aandacht voor dit document aangezien het een algemeen aanvaarde beschouwing van de Russische intelligentsia belichaamt. In het laatste artikel van het thema-gedeelte gaat Christopher Read dieper in op de reeds eerder genoemde bundel 'Mijlpalen' en de discussie die deze in Rusland teweegbracht.

Het supplement opent met een pleidooi van de redacteuren Rolf Harbers en Maurits Hoenders voor meer retorica in wetenschappelijke voordrachten en teksten. In 'Memoires van onze tijd' blikt W.H. de Beaufort terug op zijn ervaringen als griffier van de Tweede Kamer en zijn betrokkenheid bij de Nederlandse relatie met de Sovjet-Unie. In de rubriek 'Persoonlijkheden'

beschrijft Barbara Henkes het leven van fotograaf Nico de Haas, die voor de Tweede Wereldoorlog een radicale ommezwaai maakte van het communisme naar het nationaal-socialisme. Tenslotte analyseren Croes en Tammes het lokale percentage overlevenden van de jodenvervolging in Nederland. Daarbij houdt de traditionele verklaring voor het lage percentage overlevenden als gevolg van de Nederlandse gezagsgetrouwheid geen stand.

Dit themanummer was niet tot stand gekomen zonder de aanzienlijke bijdrage van onze onlangs overleden redacteur Joris Nijssen. Ook willen wij Sander Brouwer in dit verband expliciet noemen, aangezien hij naast het schrijven van een artikel ons ook heeft geholpen bij de conceptualisering van het nummer, het vinden van geschikte auteurs, en bij de totstandkoming van dit voorwoord. Wij willen hem bedanken voor zijn bijdrage aan dit interessante themanummer.

Na Stunde Null

Een terugblik op de Duitse geschiedenis
van de afgelopen zestig jaar

*Nummer 169 - Verschijnt september 2005
Met bijdragen van Frits Boterman, Jacco Pekelder,
Henk Dekker, Guido Goossens en Ismee Tames*

groniek
Historisch Tijdschrift